

Suriye Bosna Olmasın!

Doç. Dr. Altan ÇETİN

Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının artçı hadiseleri bölgemizde yaşanmaya devam ediyor. Bu olayın ilk ciddi yankısı Balkanlarda vuku bulmuştu. Bosna, 1992–1995 arasında yaşadığı trajik insanlık suçları ve soykırımla gölgelenen bir savaşla sarsıldı ve tabii ki biz de sarsıldık. Bu olayların devamı olduğunu düşündüğümüz Arap Baharı günlerinde bugün Suriye'de benzer bir drama şahit olmaktadır. Suriye'nin jeopolitik durumu, buranın aynen Bosna gibi yer altı zenginliklerinden mahrum olması ve fakat ehemmiyetli stratejik konumu dolayısıyla Bosna'yı andırmaktadır. Süreçler farklı dinamiklerle başlamış ve mahiyette değişiklikler olsa da insan modern dünya karşısında ve olaylara bağlı olarak onların tavırlarını değerlendirirken hemen dün kadar yakın olaylara bakmadan da edemiyor.

Baktığımızda Bosna ve Balkanlardaki dalgalanmaları post Sovyet dönemine dair olaylardır. Balkanlar ve diğer bölgelerdeki gelişmeler incelendiğinde Sovyet sonrası dönemi temsil eden Rusya bölgesinde güç kaybetmemek için yerel unsurları desteklemeye ve emperyal iddiasını hatırlatır tavırlar sergilemeye devam etmektedir. Charles Krauthammer Bosna Savaşı sırasında kaleme aldığı makalesinde meseleyi biraz daha ilerleterek bir öngöründe bulunmuş ve BM savaşa müdahalesinin gecikmesi sonrasında içinde Rusya, Arnavutluk, Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye'nin de bulunduğu yeni bir Balkan Savaşı'nın çıkma olasılığının göz ardı edilemeyeceğini ifade ediyordu¹. Bugün İran'ın, İsrail'in ve ABD konum ve gergin duruşlarının böyle bölgesel mücadelenin ön korkusunu yaratması benzer bir gecikmenin eseri sayılamaz mı acaba?. İşin daha ilginç olayın tarafları da neredeyse benzer şekilde konumlanmış durumdadır.

Suriye olayında İran'ın durumu bölgesel bir figürün hadiseye eklemlendiği bir durum olarak görülmelidir. Suriye'deki gelişmelerle karşılatırmak sadedinde bulunduğumuz Bosna'ya devam edecek olursak, 27 Mayıs 1992'de, kuşatma altında bulunan Sarayevo'da, Vase Miskin sokağında meydana gelen patlama sonucunda 17 sivil hayatını kaybetti, 108 kişi de yaralandı. Onlarca sivilin ölmesi üzerine İngiltere Başbakanı John Major, ABD Başkanı George H. W. Bush, Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin ve başka siyasi liderleri hemen bu korkunç olayın suçunu Sırlara yüklemişti. Neticede, üç gün sonra, 30 Mayıs 1992'de, BM

¹ The, "Doves are Right About Bosnia". TIME Magazın, February 8, 1993.

Güvenlik Konseyi, "Sırların" ekmek bekleyen insanlara yaptığı saldırı nedeniyle Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'ne petrol satışının yasaklanması ve hava bağlantısının kesilmesini de kapsayan geniş bir ekonomik ambargo uygulanmasını kabul etti.² Bu dönemde Bosna-Hersekli Müslüman liderlerin BM'lere müdahalede bulunmak üzere yaptıkları çağrıya; BM Genel Sekreteri Boutros Ghali Paris'te gazetecilere "Fransa'nın inisiyatifi üzerine Bosna Hersek'e BM Barış Gücü askerlerinin gönderilmesi önerisini kısa bir süre içinde tartışılacağını fakat, BM'lerin Barış Gücü askerlerini göndermesinin sadece uluslararası kamuoyunun maddi ve lojistik desteğinin sağlanmış olması ve anlaşmazlığa karışan tarafların istikrarlı bir ateşkes anlaşmasını onaylamaları halinde söz konusu olacağını bildiriyordu³. Bir anlamda halen Sırların gerçekleştirdikleri eylemlere rağmen Bosna'nın eşit şartlarda bir taraf olduğunu kabul ediyorlar ve bu sayede müdahale perspektiflerini kendilerince uluslararası hukuk normlarına dayandırıyorlardı. Görüleceği üzere Bosna olayının başında da ABD, İngiltere ve Türkiye Sırların karşısında yer almışlardı ve BM'nin meşhur! kınama, ambargo uygulamaları söz konusu olmuştu. Sırlar, Boşnaklar ve Hırvatlar arasındaki bu etnik çekişme küresel güçlerin desteği ve gölgesinde gerçekleşmiş ve son bulmuştur. Orada savaşı patlatan, Boşnakların bağımsızlıklarının ilanı iken Suriye'de sebep en kaba tahlil ile mevcut rejimin kendisini halka açmak istememesi meselesidir. Elbette Suriye'de durum daha farklıdır. Bosna'daki etnik çelişkinin yerine Suriye'de mezhepsel ve bir yönüyle ise etnik bir çelişki söz konusudur. Ancak olayın etnik veçhesini oluşturan Türkmenler, muhalif saflarda yer alırken Kürtler her nedense sessiz ve derinden silahlanarak muhtemel ve vaad edilmiş günleri bekler gibidirler. Burada maksat, asla Kürt etnitisesini ötekileştirmek veya bir fay hay hattı gibi göstermek değil, emperyal aklın kullanması muhtemel figürler üzerinde akıl yürütmektir.

Suriye'de akmaya devam eden kana sadece diplomatik yaklaşımların sergilenmesi, her nedense Libya'daki refleksin işleyememesi, muhtemelen Bosna Savaşındaki derin sessizliğin, silahsızlandırılan Boşnakların katliama maruz bırakılmasının ve nihayet Bosna'ya üç parçalı çizilen haritalar muvacehesinde bir barışın gelmesi düşünüldüğünde; Suriye'deki gelişmeler ve bunun karşısındaki muhtemel batılı refleksler endişeye yol açmaktadır. Suriye meselesi düşünülürken elbette bölgedeki İsrail'in güvenlik endişeleri de göz ardı edilmemelidir. Buradaki asıl endişe Bosna'da olduğu üzere Suriye'de de sürpriz haritaların ortaya çıkmasıdır. Buna imkân sağlayacak tarihi ve güncel arka plan ise mevcuttur.

² http://tr.wikipedia.org/wiki/Bosna_Sava%C5%9F%C4%B1-23 Şubat-2012.

³ Hüseyin Bağcı, Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş, DTCF Dergisi, Cilt XVI, Sayı 27, Ankara 1994 s.257-279. ("Bosnia-Herzegovina: Introduction into the Conflicts After the Cold War," Publication of Faculty Letters, Ankara University, D.T.C.F.Journal, Vol. XVI, Number 27, Ankara,1995, s. 259.

Osmanlı sonrası Suriye’de Fransız sömürgesi dönemi bir göz atmak tarihi arka planı anlamak adına önemlidir. 1920–1924 arası dönemde Fransızlar Halep, Şam, Lazkiye ve Cebel-i Dürzî’yi dört ayrı eyalet haline getirerek her birinin ayrı hükümete ve ayrı Fransız danışmanlara sahip olmasını sağlamıştır. Bunların dışında İskenderun sancağı ayrı bir özerk idari yapıya kavuşturulmuştu. Böylece kuzeyde Lazkiye’de Nusayriler (Aleviler) güneyde ise Cebel-i Dürzî’de Dürzîler ayrı bir yönetime sahip olmuşlardı. Fransa 1925’te Şam ve Halep’i tek bir Suriye Devleti olarak birleştirdi. Hama ve Humus da dâhil edilerek sınırları yeniden belirlenen Suriye’yi oluşturan bu dört ilde Sünni Müslümanlar çoğunluğu oluşturmaktaydı. 1946’da Suriye Devleti’nin sınırlarına Dürzîler ve Nusayrilerin (Alevilerin) de dâhil edilerek homojen yapısının bozulmuş olması Suriye’nin bundan sonraki istikrarsızlıklarında önemli bir rol oynamıştır.⁴ Görüleceği üzere Suriye sömürge devrinde mezhebi mülâhazalar önde olmak üzere taksim edilmiştir. Sömürge döneminde bahsettiğimiz bu yapılanmanın sıkıntılı yüzünü anlamak için Memlûk ve Osmanlı dönemlerindeki siyasi ve idari yapılanmasına bakmak daha tutarlı bir kıyaslama yapmak ve durumu sağlıklı değerlendirmek bakımından önemlidir.

Suriye, Memlûk ve Osmanlı dönemlerinde şehirler esas olmak üzere niyabet ve eyaletlere göre yönetilmiştir. Suriye’de bulunan toprakların idaresi naipliklere bölünerek yapılmıştı. Dimaşk, Hama, Halep, Tarabulus, Safed naiplikleri Memlûklerin Suriye’deki idari taksimatının esas nizamını ifade ediyordu. Bunun yanında Sis, Kerek, Gazze ve Kudüs⁵, Masyaf gibi Dimaşk’a bağlı, Kal’at el-Müslimin, er-Rahbe, el-Bire, Ruha, Şeyzer, Ayıntâb, Behesni, Malatya, Ayas, Elbistan, Ezene(Adana), Tarsus, Ayas, naiplikleri, Halep’e bağlı naiplikler gibi daha küçük idari yapılar da vardı.⁶ Suriye Memlûkler adına Kuzey sınırlarındaki çok önemli ve değerli bir idari merkez idi. Kahire’de bulunan Sultandan sonra en yüksek rütbeli ve güçlü emir Dimaşk naibi idi. Bugün hala Şam’da bu tarihi geçmişin izlerini görmek mümkündür. Beylerbeyilik, sancak, kaza ve nahiyelerden ibaret olan Osmanlı taşra teşkilat düzeni, Şam beldelerinin (Bilâdü’ş-Şam) alınmasından sonra, bu bölgede de aynen tatbik edilmiştir.⁷ Yavuz Sultan Selim “Memlûklar’a karşı kazanılan ilk zaferden sonra ise Halep’in yönetimini Karaca Paşa lakabıyla bilinen Ahmed Bey’e, Hama’yı Güzelce Kasım Paşa’ya, Hums’u İhtimanoğlu’na ve Trablus’u İskender Paşa oğlu Mustafa Bey’e veren Sultan Selim, Şam Beylerbeyiliğini de Yahşi oğlu Ahmed Paşa’ya buyurdu. Bundan sonra, Gazze’yi

⁴ Tayyar Arı, *Orta Doğu*, Bursa, 2008, s.160.

⁵ el-Kalkaşandî, Ebu el-Abbâs Ahmed b. Ali, *Subh el-‘Aşâ fi Sinâ’at el-İnşâ*, (Tah.Muhammed Hüseyin Şemseddin), c.4, Beyrut,1987, s.206.

⁶ el-Kalkaşandî, *Subh*, c.4, s. 235, c.9, s.253.

⁷ Enver Çakar, “XVI. Yüzyılda Şam Beylerbeyliğinin İdarî Taksimatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.13, S.1, 2003, S.352.

İsa Bey oğlu Mehmed Bey'e, Kudüs'ü Evranos oğlu İskender Bey'e, Safed'i de Müstansır oğlu'na tevcih etti. Fakat çok geçmeden 25 Eylül 1517'de Gazze, Kudüs ve Safed'in yönetimini, Ridaniye savaşından sonra Osmanlıların hizmetine giren Canbirdi Gazali'ye verdiği gibi, 16 Şubat 1518'de, bu sancaklara ilaveten, Şam sancağını da Gazali'ye bıraktı. Böylece Gazali, Memlûklu yönetiminde olduğu gibi, Osmanlı yönetiminde de Şam vilâyetinin beylerbeyi konumuna yükseldi. Gazali'nin doğrudan yönetimi altında bulunan topraklar oldukça geniş bir alana yayılıyor ve Şam'dan Arış'e kadar uzanan alandaki Safed, Nâblus, Kudüs, Gazze ve Kerek-Şevbek'i de kapsıyordu. Öyle görülüyor ki, Osmanlı padişahı, Gazali'yi bu makama getirmek suretiyle Bedevileri de tedricen itaat altına almayı ve bu bölgede Osmanlı hâkimiyetini kısa zamanda ve kolaylıkla benimsetmeyi düşünmüştür. Zira Sultan Selim Mısır için de aynı şeyi düşünmüş olacak ki, Merc-i Dabık savaşından sonra Osmanlılar'ın hizmetine giren Memlûklar'ın Haleb nâibi Hayır Bey'i 29 Ağustos 1517'de buraya vali olarak tayin etmiştir." Şam beylerbeyliği 16. asırda bölgenin Memlûklerden alınmasından sonra en genel taksimiyle 18 sancağa bölünmüş bulunuyordu.⁸ Bu taksimat Memlûk dönemi ile büyük benzerlikler göstermektedir.

Osmanlı döneminde de Memlûkler dönemindeki yapı devam ettirilmiş ve Şam beylerbeyliğine bağlı sancaklar ve daha sonrası eyalet ve vilayet esasına göre idare edilen Suriye Türk dönemi sonrasında bahsedilen sömürgeci parçalanmayı yaşayarak mevcut durumundaki hale gelmiştir. Memlûk ve Osmanlıları kapsayan Türk hâkimiyeti dönemindeki taksimat tamamen idari mülahazalarla yapılmış olup, sonraki dönemde olduğu üzere etnik ve mezhepsel vurguların öne çıktığı, bu manadaki çelişkilerden yararlanarak bölgeyi idareyi düşünmeyen bir anlayışı yansıtmaktadır.

Meselenin diğer bir yönü ise, Bosna Savaşı'nda ki benzer bir uluslararası parçalanmanın Suriye olayında da ortaya çıkmış olmasıdır. Bosna Savaşı'nın tarafları olan Sırp, Hırvatlar bir takım "büyük" devletler tarafından desteklenirken Bosnalı Müslümanlar ise girişte verilen bilgiden de görüleceği üzere Türkiye, ABD gibi ülkelere desteklenmeye çalışılmıştır. Özellikle Sırpı destekleyen Rusların konumu Suriye'deki konumuyla kıyaslandığına ibretlik bir durum söz konusudur. Sırpın bu vahşet siyasetinin dünyada duyulması, düşünülen aksine Bosnalı Boşnakların kurtulma ümitlerini arttırmadı. Aksine, BM ve NATO desteğinde özellikle Sırp hedef alınarak bir ambargo başlatıldı. Fakat hem Sırpın eski müttefikleri olan Rus'ların yardımı, hem de coğrafi olarak daha iç kesimlerde

⁸ Çakar, a.g.m., s.356, 366-373.

bulunan Bosnalı Müslümanlara göre daha avantajlı olmaları sebebiyle, bu ambargodan Bosnalı Sırp'lar neredeyse hiç etkilenmediler. Olan zaten silah ve lojistik olarak çok zayıf olan Müslümanlara oldu. Dünyanın en büyük ordularından birine sahip Yugoslavya'nın, bu gücünü Sırp'lar neredeyse sonuna kadar kullanmışlardır.⁹ Bugün de Suriye ambargo muhalifleri vurmaktadır. İlaç ve yiyecek sıkıntısına dair haberler ortalıkta dolaşmaya başlamıştır. Rusya ve daha ironik ve fakat stratejik duruşuyla İran bugün Suriye'de çıkarlarına odaklanmış bir statükoyu korumak peşinde yaşanan insani ve ahlaki drama göz yummaktadır. Bu tutum Suriye'nin Bosnalılaştırılması sürecine katkı sağlaması endişesi doğuran bir duruma yol açmaktadır.

Bosna Savaşı ile Suriye'deki Arap Baharı bağlamındaki gelişmeler elbette birbirinin tekrürü hadiseler değildir. Ancak olayların içindeki bazı durumlar ve figürler yapılan bir karşılaştırma ile geleceğe dair yapılacak değerlendirmelere imkân sunacak bir muhteva taşımaktadır. Bunun yanında Suriye'nin geçmişteki bazı olaylarının gelecek için potansiyel gelişmelerin ipucunu taşıması muhtemeldir. Tamamen faraziye olarak kalsa bile bu çalışma vesilesi ile tarihten günümüze yapılan bu bakış, Suriye olayını ve müstakbelini anlamaya dair kendi bakış açımızla yapılan iyi niyetli bir değerlendirme çabası olarak görülmelidir. Tarihi geçmiş olarak, Memlûk ve Osmanlı Türk idarelerinde Suriye'nin idari yapılanma mantığı ile Fransa sömürgesi olunan zamanındaki taksimatın karşılaştırılması müstakbele dair yapılacak analizler için manalı görülmektedir. Günümüzdeki istikrarsız durumda tarafların Bosna'daki gibi ne ondurulan ne de öldürülen bir mücadele içinde belli bir yere getirilmesi sonucunda BM'de benzer projelerin bölge ve ülke istikrarı adına teklif edilmemesi için bir sebep de bulunmamaktadır. Beklenmedik bir anda yeni Suriye haritalarının ortaya çıkması kimseyi şaşırtmamalıdır. Zaten bu sınırlar mazide de birileri tarafından kalemle çizilmemiş miydi?

Bölgede Kürtler üzerinden yeni bir statüko kurmaya çalışanlar için alternatif imkanların da bulunduğu günümüzde, Suriye'de Irak'takini hatırlatan veya Bosna benzeri dengesiz bölünmüş bir yapının oluşması yolunda endişeler yersiz değildir. BM'de kısır döngü haline gelen görüşmeler, bölge ve küresel aktörlerin kınama odaklı tavırları ve Ortadoğu'da yaşanan güncel gelişmeler bu endişeleri besler niteliktedir. Şu an bahsedildiği üzere Irak'ta yaşanan fiili durumun bir benzerinin Suriye için düşünenler varsa Bosna örneğinde görüleceği üzere ülkenin tarihi arka planında yaşanmış olan ve güncel zeminde yaşanmasının şartlarının mevcut olduğu bir ortamda Türkiye ve bölgedeki tüm devletler bu durumu göz ardı

⁹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Bosna_Soyk%C4%B1r%C4%B1m%C4%B1-23-Şubat-2012

etmemelidirler. Gerçekleşmemesi umulan bu ön görüleri bir yangın alarmı olarak okunmalı ve Suriye'ye dair yapılan değerlendirmelerin içinde spekülasyon düzeyinde bile olsa göz ardı edilmemelidir. Kofi Annan'ın temsilci seçildiği bu günlerde Kıbrıs'ta olduğu gibi beklenmedik çözümler ve haritalara hazırlık olmak akl-ı selimden uzaklaşmamak adına faydalıdır. Umulur ki Suriye, Suriyelilerin aklıyla, azmiyle ve Suriyeliler için hayırlı olacak bir çözümlerle bu günleri atlattır.